

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه علوم سیاسی

عنوان پایان نامه:

بررسی مقایسه‌ای مفهوم قرارداد اجتماعی در اندیشه‌ی توماس هابز و جان رالز

مؤلف:

احمد علیزاده

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم سیاسی - گرایش علوم سیاسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید حسین اطهری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید محمد علی تقوی

مهرماه ۱۳۸۹

تقدیم به:

مادر عزیز و خداکارم:

که نمی از وجودش، ایثار و گذشت کامل است

و نمی دیگر عشق و محبت

و پدر عزیز و بزرگوارم:

که دل دریائش آموزگار چگونه زیستتم است

برادر و خواهران مهربانم:

که سلامت و موفقیتشان آرزوی همیشگی من است

و تقدیم به دوستان عزیزمی که همچون ماه تابان

پناه شب های تاریک زندگانی من هستند.

سپاسگزاری

خدای را سپاس که به من توفیق اعطا نمود که تحقیق حاضر را به انجام برسانم. در راستای انجام این تحقیق همواره مورد لطف و عنایت عزیزانی بوده ام که بر خود لازم می دانم مراتب قدردانی خود را نسبت به آنان ابراز نمایم. با خالصانه ترین مراتب تقدیر و تشکر از:

- استادان ارجمند راهنما و مشاور، جناب آقای دکتر سید حسین اطهری و جناب آقای دکتر محمدعلی تقوی که همواره در طی این پژوهش دلسوزانه دانش و تجربیات ارزنده خویش را جهت به سرانجام رسیدن این پژوهش در اختیار اینجانب قرار دادند.
 - معاونت محترم تحصیلات تکمیلی دانشکده علوم اداری و اقتصاد، جناب آقای دکتر رزمی که همواره بنده را مورد لطف و محبت خود قرار داده‌اند.
 - استادان محترم گروه علوم سیاسی دانشگاه فردوسی که همواره از دریای علم و معرفتشان بهره برده‌ام.
 - تمامی کارکنان دانشکده علوم اداری و امور اقتصادی دانشگاه فردوسی که همواره موجبات تسهیل کارها را فراهم نموده‌اند.
 - دوستان هم اتاقی عزیزم ایمان زنگنه، مصطفی رضایی راد، محمد علوی زاده که با راهنمایی‌های ارزنده خود سهم عمده‌ای در افزایش غنای پژوهش حاضر داشته‌اند.
 - تمامی دوستان عزیزم که صمیمانه بنده را در انجام پژوهش حاضر یاری نموده‌اند.
- از ایزد منان توفیق روزافزون برای تمامی این عزیزان و سروران آرزو دارم.**

چکیده

نظریه قرارداد اجتماعی بنیان فلسفی دولت را بیان می‌کند که براساس آن اصل حق الهی سلطنت پادشاهان جای خود را به اصل رضایت مردم برای شکل‌گیری حکومت‌ها می‌دهد. این نظریه در قرون ۱۷ و ۱۸ در اروپا برای تبیین چگونگی شکل‌گیری حکومت‌ها به کار گرفته شد. توماس هابز و جان رالز را باید از جمله اصحاب قرارداد دانست که هابز در قرن هفده و رالز در دوران معاصر تئوری قرارداد اجتماعی را به عنوان بنیادی برای بیان آراء و عقاید خود به کار گرفته‌اند اما علی‌رغم این مبنای مشترک، تلقی آن‌ها از وضع اولیه (طبیعی / نخستین)، روش و اهداف آنان متفاوت از یکدیگر بوده است. با توجه به این امر یعنی برداشتهای متفاوت این دو متفکر از این تئوری یکی در جهت استفاده از این تئوری در جهت توجیه عقلانی شکل‌گیری دولت و دیگری در جهت ارائه بدیل مناسب‌تری از نظریه عدالت لیبرالی، با استفاده از روش مقایسه‌ای - هنجاری به بررسی اندیشه‌های این دو فیلسوف در جهت مشخص نمودن وجوه همانندی و ناهمانندی اندیشه‌هایشان پرداخته می‌شود. در همین راستا به توصیف آن‌ها از وضع فرضی و میزان فرضی یا واقعی بودن آن، قرارداد اجتماعی، هدف یا اهدافی که از طرح این تئوری دنبال می‌نمودند، وجوه لیبرالی اندیشه این دو فیلسوف، برداشت آنان از دو مقوله عدالت و امنیت و روش و نوع نگرش آن‌ها به انسان در قالب دو نوع قراردادگرایی کانتی و هابزی اشاره می‌شود.

واژگان کلیدی: تئوری قرارداد اجتماعی، توماس هابز، جان رالز، امنیت، عدالت، مشروعیت.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱ مقدمه.....	۲
۱-۲ طرح مسئله.....	۲
۱-۳ سؤال تحقیق.....	۳
۱-۴ فرضیه تحقیق.....	۳
۱-۵ تعریف مفاهیم کلیدی.....	۳
۱-۶ روش تحقیق.....	۴
۱-۷ پیامدهای تحقیق.....	۴
۱-۸ بررسی ادبیات موضوعی تحقیق.....	۵
۱-۹ روش جمع‌آوری اطلاعات.....	۱۲
۱-۱۰ ساماندهی پایان‌نامه.....	۱۳

فصل دوم: طرح نظری

۱-۲-۱ مقدمه.....	۱۵
۲-۲ روش مقایسه‌ای - هنجاری.....	۱۵
۱-۲-۲ روش مقایسه‌ای.....	۱۵
۲-۲-۲ روش هنجاری.....	۱۷
۳-۲-۳ تئوری قرارداد اجتماعی.....	۱۹
۱-۳-۲-۱ چگونگی شکل‌گیری دولت.....	۱۹
۱-۳-۲-۱-۱-۳-۲ الگوی مکانیکی دولت.....	۱۹

عنوان

صفحه

۲۰ الگوی ارگانیکی دولت ۲-۱-۳-۲
۲۱ نظریه‌های پیدایش دولت ۲-۳-۲
۲۱ نظریه طبیعی ۱-۲-۳-۲
۲۱ نظریه الهی ۲-۲-۳-۲
۲۱ نظریه تکامل ۳-۲-۳-۲
۲۱ نظریه زور ۴-۲-۳-۲
۲۲ نظریه اقتصاد ۵-۲-۳-۲
۲۲ نظریه داوری ۶-۲-۳-۲
۲۲ نظریه قرارداد اجتماعی ۷-۲-۳-۲
۲۹ انواع نظریه قرارداد اجتماعی ۱-۷-۲-۳-۲
۲۹ قراردادگرایی هابزی ۱-۱-۷-۲-۳-۲
۲۹ قراردادگرایی کانتی ۲-۱-۷-۲-۳-۲
۳۰ مشروعیت ۴-۲
۳۲ نظریات اختیارگرا ۱-۴-۲
۳۲ نظریه قرارداد اجتماعی ۱-۱-۴-۲
۳۳ نظریه رضایت عمومی ۲-۱-۴-۲
۳۴ نظریه اراده عمومی ۳-۱-۴-۲
۳۴ نظریات غیراختیارگرا ۲-۴-۲
۳۵ ارزش و تأثیرات نظریه قرارداد اجتماعی ۷-۲
۳۶ جمع بندی ۸-۲

عنوان

صفحه

فصل سوم: توماس هابز

۳۸	۳-۱- مقدمه
۳۸	۳-۲- شرایط سیاسی - اجتماعی
۴۱	۳-۳- روش شناسی
۴۳	۳-۴- دیدگاه توماس هابز نسبت به انسان
۴۴	۳-۵- بررسی اندیشه سیاسی توماس هابز
۴۴	۳-۵-۱- وضع طبیعی
۴۸	۳-۵-۲- قرارداد اجتماعی
۵۱	۳-۵-۲-۱- دلایل مربوط به حاکمیت
۵۱	۳-۵-۲-۲- دلایل مربوط به وظایف حکومت
۵۱	۳-۵-۳- ریشه‌های لیبرالی اندیشه توماس هابز
۵۳	۳-۵-۴- عدالت از منظر توماس هابز
۵۴	۳-۵-۵- اهداف هابز از طرح تئوری قرارداد اجتماعی
۵۴	۳-۵-۵-۱- امنیت
۵۴	۳-۵-۵-۲- مالکیت
۵۵	۳-۵-۵-۳- ارائه تعریفی عقلانی برای تأسیس دولت
۵۷	۳-۵-۶- جمع‌بندی

فصل چهارم: جان رالز

۶۰	۴-۱- مقدمه
----	------------

۶۰	۲-۴- شرایط سیاسی - اجتماعی
۶۳	۳-۴- روش شناسی
۶۴	۴-۴- دیدگاه جان رالز نسبت به انسان

عنوان

صفحه

۶۶	۵-۴- بررسی اندیشه سیاسی جان رالز
۶۶	۴-۵-۱- وضع اولیه
۶۸	۴-۵-۲- قرارداد اجتماعی
۶۸	۴-۵-۲-۱- ارائه تفسیر جدید از نظریه قرارداد اجتماعی
۶۹	۴-۵-۲-۲- استفاده از طرز تلقی کانت در تفسیر خود
۷۰	۴-۵-۲-۳- نقادی فایده‌گرایی برای ارائه بدیل و جایگزین
۷۱	۴-۵-۳- اصول عدالت
۷۱	۴-۵-۳-۱- اصل آزادی‌های بنیادین
۷۱	۴-۵-۳-۲- اصل نابرابری
۷۵	۴-۵-۲- ریشه‌های لیبرالی اندیشه جان رالز
۷۷	۴-۵-۵- امنیت
۷۸	۴-۵-۶- هدف جان رالز از طرح تئوری قرارداد اجتماعی
۷۹	۴-۵-۷- جمع‌بندی

فصل پنجم: بررسی مقایسه‌ای اندیشه‌های توماس هابز و جان رالز

۸۱	۵-۱- مقدمه
۸۱	۵-۲- شرایط سیاسی - اجتماعی زمانه‌ی توماس هابز و جان رالز
۸۴	۵-۳- بررسی مقایسه‌ای اندیشه سیاسی توماس هابز و جان رالز
۸۴	۵-۳-۱- در نظر گرفتن وضع فرضی
۸۹	۵-۳-۲- هدف تئوری قرارداد اجتماعی از منظر توماس هابز و جان رالز

۹۵ عدالت ۳-۳-۵
۹۸ امنیت ۴-۳-۵
۹۹ ریشه‌های لیبرالی اندیشه هابز و رالز ۵-۳-۵

عنوان

صفحه

۱۰۶ قراردادگرایی کانتی و هابزی ۶-۳-۵
۱۰۷ روش‌شناسی ۱-۶-۳-۵
۱۰۹ نوع نگرش به انسان ۲-۶-۳-۵
۱۱۳ الزام و تعهد سیاسی ۷-۵
۱۱۵ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۸-۵
۱۲۲ فهرست منابع ۱۲۲

فصل اول

((مقدمه و کلیات طرح تحقیق))

۱-۱- مقدمه

توماس هابز و جان رالز از جمله اصحاب قرارداد اجتماعی هستند که مبنای نظریه پردازی شان را بر پایه‌ی تئوری قرارداد اجتماعی قرار داده‌اند. با توجه به این امر در طرح پژوهشی حاضر درصدد بررسی اندیشه‌های این دو فیلسوف در جهت بیان تشابهات و تفاوت‌های (همانندی‌ها و ناهمانندی‌های) اندیشه‌هایشان برآمدیم. این مسئله از آن جایی اهمیت می‌یابد که علی‌رغم این‌که مبنای نظریه پردازی هر دو فیلسوف تئوری قرارداد اجتماعی است اما روش و تلقی آنان از وضع فرضی (وضع نخستین/ وضع اولیه) و همچنین اهدافی را که هر یک از آنان با طرح این تئوری در پی دستیابی به آن بوده‌اند متفاوت از هم‌دیگر است. از این رو با به کارگیری روش مقایسه‌ای - هنجاری به بررسی اندیشه‌های این دو فیلسوف در راستای تحقق اهداف پژوهش مورد نظر می‌پردازیم.

۱-۲- طرح مسئله

از نظر تاریخی ریشه قراردادگرایی به یونان باستان بر می‌گردد، اما از دوره روشنگری این نظریه برجسته می‌شود تا قبل از دوره روشنگری نظام‌های دینی و فرجام‌شناسانه برای نظام هستی‌قائل به مسیر مشخص و تعیین شده‌ای بودند که در این نظام هر شخص جایگاه و کارکرد مشخصی داشت. روشنگری این نظام اخلاقی را مورد تردید قرار داد و در نتیجه فیلسوفان برای پر کردن این خلاء بار دیگر به مفهوم قرارداد اجتماعی تأکید نمودند. باور به این اعتقاد که انسان‌ها در یک برهه زمانی اقدام به انعقاد قرارداد اجتماعی نموده‌اند ناخواسته این امر را به ذهن متبادر می‌کند که مقدم بر آن یک وضع ماقبل حکومتی‌ای وجود داشته است این وضع ماقبل حکومتی را فلاسفه، وضع طبیعی نامیده‌اند اندیشه وضع طبیعی در دوران باستان و در ادبیات یونانی و لاتین بیان‌گر عصر طلایی‌ای است که در آن برابری مطلق حاکم است که نمونه آن را می‌توان در اندیشه‌های رواقیون مشاهده نمود نظریه پردازان متأخرتر قرارداد اجتماعی از زمان هابز به بعد وجود وضع ماقبل سیاسی را

پذیرفتند با این تفاوت که اینان با تغییر ویژگی اولیه آن کارکرد آن را وارونه نمودند به این صورت که وضع طبیعی دیگر بیان‌کننده یک وضع آرمانی تلقی نمی‌شد بلکه وضعیتی پر از نقص و کاستی در نظر گرفته شد و برای رفع همین نقایص و کاستی‌ها می‌بایست قرارداد اجتماعی منعقد می‌شد. از جمله فلاسفه‌ای که توصیفی این‌چنینی از وضع طبیعی ارائه نمود توماس هابز است. او با در نظر گرفتن وضعی فرضی تحت عنوان وضع طبیعی آن را وضع جنگ همه علیه همه می‌داند که در نتیجه عدم وجود هیچ‌گونه مرجع قانونی به وجود آمده است. از این‌رو افراد ساکن در وضع طبیعی برای خروج از این وضعیت و دستیابی به صلح و امنیت تصمیم به عقد قرارداد می‌نمایند از طرفی جان رالز در دوران معاصر با ارائه تفسیر جدیدی از نظریه قرارداد اجتماعی و با فرض وضعیتی تحت عنوان وضع نخستین زمینه را را برای تصمیم‌گیری افراد برای انعقاد قراردادی در راستای تشکیل جامعه‌ای عادلانه فراهم می‌کند. با توجه به آنچه گفته شد این سؤال مطرح می‌شود.

۱-۳- سؤال تحقیق

همانندی‌ها و ناهمانندی‌های توماس هابز و جان رالز در طرح نظریه‌ی قرارداد اجتماعی چیست؟

۱-۴- فرضیه تحقیق

در طرح اندیشه قرارداد اجتماعی هر دو متفکر بر پایه‌ی وضعیت طبیعی یا وضعیت نخستین نظریه‌پردازی کرده‌اند اما نوع تلقی آن‌ها از این وضعیت، روش و نتایج آن متفاوت است. توماس هابز به منظور تأمین امنیت برای شهروندان و تعریف مبنایی عقلانی برای مشروعیت حکومت‌ها و جان رالز با تأمین عدالت برای آن‌ها درصدد ایجاد پایه‌ای برای اطاعت از حکومت‌هایشان بوده‌اند.

۱-۵- تعریف مفاهیم کلیدی تحقیق

قرارداد اجتماعی

این نظریه بنیان فلسفی دولت را بیان می‌کند و بر طبق آن اصل حق الهی سلطنت پادشاهان جایش را به اصل رضایت مردم برای زندگی در پناه قدرت و عدالت دولت می‌دهد این نظریه در قرون ۱۷ و ۱۸ در اروپا تکوین پیدا کرد و برای تبیین اصل تأسیس دولت از یک وضع فرضی به نام وضع طبیعی آغاز می‌کند که مردم در آن از آزادی مطلق فردی برخوردارند ولی در عین حال خود این آزادی‌ها برای آن‌ها خطرهای فراوان جانی و مالی دربردارد. لذا مردم برای دفع این خطرها با هم

وارد نوعی قرارداد اجتماعی می‌شوند و از طریق آن آزادی‌های مطلق را به دولت واگذار می‌کنند و دولت نیز حفظ و تضمین نظم و نیازهای اجتماعی را بر عهده می‌گیرد.

عدالت

این مفهوم به سه معنا آمده است: الف) فضیلتی است که به موجب آن باید به هر کسی آن چه را که حق اوست، داد. ب) گذاشتن پایه احقاق حق بر مساوات در مقابل قانون و احترام به حقوق افراد. ج) رعایت تعادل قانونی بین منافع موجود.

اطاعت

از نظر لغوی به معنای فرمان بردن، موافقت کردن و تسلیم شدن است و در اصطلاح به موافقت فرد یا گروهی از افراد در جهت انجام خواسته‌ها یا تأمین منافع فرد یا گروهی دیگر، اطاعت گویند.

تعهد؛ الزام

بر دو گونه است: الف) رابطه حقوقی که به موجب آن انجام عملی و یا عدم انجام عملی بر کسی نسبت به دیگری واجب می‌شود. ب) الزام اخلاقی که ناشی از هیچ‌گونه قراردادی نیست بلکه ناشی از طبیعت بشر است از این نظر که بشر در انتخاب خیر و شر آزاد است اما از لحاظ اخلاقی ملزم به رعایت برخی قواعد است.

۱-۶- روش تحقیق

تحقیق حاضر کیفی بوده و در آن از ترکیب روش مقایسه‌ای - هنجاری برای اثبات فرضیه استفاده شده است.

۱-۷- پیامدهای تحقیق

توماس هابز و جان رالز متأثر از شرایط و مشکلات جوامعی که در آن به سر می‌بردند درصدد برآمدند با استفاده از تئوری قرارداد اجتماعی و ارائه تفاسیر متفاوت از آن در راستای دستیابی به اهداف خود یعنی حل بحران جامعه خود راهکار ارائه نمایند از این رو می‌توان از این تئوری با توجه به انعطاف‌پذیری و قابلیت تفسیرپذیری آن در صورت لزوم در جهت حل مسائل و مشکلات جوامع مختلف از جمله جامعه‌ی ایران بهره برد.

۱-۸- بررسی ادبیات موضوعی تحقیق

کتاب

- (۱) آربلاستر، آنتونی، **لیبرالیسم غرب: ظهور و سقوط**، مترجم: عباس مخبر، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۷. نویسنده در بخش دوم این کتاب به بررسی اندیشه‌های توماس هابز، بالاخص به فردگرایی از منظر او می‌پردازد.
- (۲) اسپریگنز، توماس، **فهم نظریه‌های سیاسی**، مترجم: فرهنگ رجایی، تهران: آگاه، ۱۳۸۲. نویسنده در این کتاب با مشخص کردن مراحل نظریه‌پردازی به چهار مرحله: بحران و مشاهده بی‌نظمی، تشخیص درد، بازسازی جامعه و راه درمان، در گفتار چهارم این کتاب به اندیشه‌ی هابز با توجه به شرایط سیاسی-اجتماعی جامعه‌ی زمانه هابز می‌پردازد.
- (۳) اوزر، آتیلا، **دولت در تاریخ اندیشه غرب**، مترجم: عباس باقری، تهران: نشر فرزانه، ۱۳۸۶. نویسنده در این کتاب به بررسی دولت از منظر فلاسفه‌ای مانند ارسطو، منتسکیو، ماکس وبر... هانا آرنت و همچنین توماس هابز اشاره می‌کند و دولت را از منظر هابز پدیده‌ای ساختگی و ابزاری برای رفع نیازمندی‌های جوامع انسانی که انسان‌ها آن را خودآگاهانه به وجود آورده‌اند، می‌داند.
- (۴) بخشایشی اردستانی، احمد، **سیر تاریخی اندیشه‌های سیاسی در غرب**، تهران: آوای نور، ۱۳۸۳. نویسنده در گفتار ششم این کتاب بعد از بیان اندیشه هابز به بررسی تطبیقی اندیشه هابز و لاک می‌پردازد.
- (۵) بشیریه، حسین، **تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم**، تهران: نشر نی، ۱۳۷۸-۱۳۷۶. این کتاب به دو بخش، لیبرالیسم در قرن بیستم و محافظه‌کاری در قرن بیستم تقسیم می‌شود که در بخش اول، گفتار ششم نویسنده به بررسی اندیشه جان رالز می‌پردازد و به وضع نخستین، اصول عدالت و کاربردهای آن، عدالت بین‌المللی و عدالت بین نسل‌ها از منظر رالز اشاره می‌کند.
- (۶) بشیریه، حسین، **درس‌های دموکراسی برای همه**، تهران: مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر، ۱۳۸۰. نویسنده در این کتاب در بحث از اصالت قرارداد به بررسی این تئوری از منظر توماس هابز و جان رالز اشاره می‌کند.

- (۷) بلوم، ویلیام‌تی، **نظریه‌های نظام سیاسی**، مترجم: احمد تدین، تهران: نشر آران، ۱۳۷۳. نویسنده در جلد دوم این کتاب ضمن اشاره به اندیشه‌های فلاسفه‌ای مانند روسو، دیویی، بکراک... به بررسی روش، وضع طبیعی... ماهیت تعهد به حکومت و قانون و اخلاق از منظر هابز و نظریه عدالت، وضعیت اولیه... و عناصر کانتی اندیشه‌ی جان رالز می‌پردازد.
- (۸) پولادی، کمال، **تاریخ اندیشه سیاسی در غرب از ماکیاولی تا مارکس**، تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۲. نویسنده ضمن بررسی اندیشه‌های ماکیاولی، جان لاک، منتسکیو... به بررسی وضع طبیعی، قرارداد اجتماعی، وضع مدنی، آزادی اتباع از منظر هابز و در پایان به نقد اندیشه‌های هابز می‌پردازد.
- (۹) تاک، ریچارد، **هابز**، مترجم: حسین بشیریه، تهران: طرح نو، ۱۳۷۶. نویسنده در بخش اول این کتاب به بررسی اندیشه‌ی هابز با توجه به زمینه‌های سیاسی - اجتماعی‌ای که تأثیرگذار بر اندیشه هابز بوده و در بخش دوم به استدلالاتی که هابز در آثار فلسفی‌اش در رابطه با علم، اخلاق، سیاست و مذهب مطرح کرده و در بخش سوم به بررسی تعبیر مختلفی که از استدلال‌های هابز در رابطه با مقولات فوق شده، می‌پردازد.
- (۱۰) حسینی بهشتی، سید علیرضا، **جستارهایی در شناخت اندیشه سیاسی معاصر غرب**، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۲. نویسنده در این کتاب اشاره‌ای به مبانی معرفت‌شناختی نظریه عدالت اجتماعی از منظر رالز نیز می‌کند.
- (۱۱) تلیس، رابرت، **فلسفه راولز**، مترجم: خشایار دیهیمی، تهران: طرح نو، ۱۳۸۵. نویسنده در این کتاب ضمن اشاره به دامنه تأثیرات اندیشه رالز به نقدهای رالز علیه فایده‌گرایی، سنت قرارداد اجتماعی، حجاب جهل... اصول عدالت در بررسی عدالت انصافی از منظر رالز و در بخش بعدی به لیبرالیسم سیاسی و در پایان به دستاوردهای فکری رالز اشاره می‌کند.
- (۱۲) راولز، جان، **عدالت به مثابه انصاف یک بازگویی**، مترجم: عرفان ثابتی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۳. نویسنده در این کتاب در بخش اول به بررسی ایده‌های بنیادین، در بخش دوم به اصول عدالت، در بخش سوم به استدلال مبتنی بر وضعیت اولیه، در بخش چهارم به

بررسی ساختار اساسی عادلانه و در بخش آخر به بررسی مسئله ثبات از منظر رالز می‌پردازد.

(۱۳) سویفت، آدام، **فلسفه سیاسی**، مترجم: پویا موحد، تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۸۵. نویسنده در فصل اول به بررسی وضع اولیه، حجاب جهل، اصول عدالت و توضیح آن از منظر رالز می‌پردازد.

(۱۴) شریعت، فرشاد، **مبانی اندیشه سیاسی در غرب**، تهران: نشر نی، ۱۳۸۴. این کتاب به بررسی اندیشه‌های اندیشمندانی چون افلاطون، ارسطو، روسو... ماکیاولی و هابز با توجه به زمینه‌ی اجتماعی و شرایط حاکم بر زمانه‌شان می‌پردازد.

(۱۵) صناعی، محمود، **آزادی فرد و قدرت دولت**، تهران: هرمس، ۱۳۷۸، نویسنده در بررسی اندیشه‌های هابز به وضع سیاسی انگلستان در قرن ۱۷، وضع علمی و فلسفی اروپا در دوره هابز،... و روانشناسی آدمی از منظر هابز اشاره می‌کند.

(۱۶) فورسایت، ماری گرین اسمیت، **نقد و بررسی آثار بزرگ سیاسی سده بیستم**، مترجم: عبدالرحمان عالم، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۰. نویسنده در این کتاب به بررسی وضعیت اولیه، قاعده حداکثر به عنوان روش تصمیم‌گیری افرادی که در وضع نخستین به سر می‌برند، اصول عدالت و توضیح این اصول می‌پردازد.

(۱۷) قادری، حاتم، **اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم**، تهران: سمت، ۱۳۸۰. تمرکز نویسنده در بحث از اندیشه‌های رالز به طور عمده بر محور عدالت از منظر رالز است و نویسنده معتقد است که رالز در نظریه عدالت به سه مسئله عمده از جمله ارائه تفسیر جدید از نظریه قرارداد اجتماعی، استفاده گسترده از طرز تلقی کانت از عقلانیت در تفسیر خود و هم‌چنین به نقادی فایده‌گرایی و تلاش برای ارائه بدیل و جایگزین برای آن پرداخته است.

(۱۸) گری، جان، **لیبرالیسم**، مترجم: محمد ساوجی، تهران: وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۸۱. نویسنده در بخش دوم این کتاب ضمن اشاره به اندیشه‌های جان استوارت میل و نارسایی‌های اندیشه او به اندیشه‌های رالز که در مقابل رویکرد فایده‌باورانه مطرح شده است اشاره می‌نماید.

۱۹) لسناف، مایکل ایچ، **فیلسوفان سیاسی قرن بیستم**، مترجم: خشایار دیهیمی، تهران: نشر کوچک، ۱۳۷۸. این کتاب ضمن بررسی آراء و اندیشه‌های اندیشمندان مختلف، در بررسی اندیشه‌های رالز به مباحثی چون مفهوم وضع نخستین و حجاب جهل و مفهوم عدالت و لیبرالیسم سیاسی از منظر رالز می‌پردازد.

۲۰) لیدمان، سون اریک، **از افلاطون تا هابرماس**، مترجم: سعید مقدم، تهران: اختران، ۱۳۸۱. این کتاب در فصل هفتم تحت عنوان دولت، فرد و حقوق طبیعی به بررسی اندیشه‌های هابز و لاک به صورت مقایسه‌ای تحت عناوینی چون فردباوری سیاسی، مالکیت دولت و آزادی می‌پردازد.

۲۱) محمودی، سیدعلی، **نظریه آزادی در فلسفه سیاسی هابز و لاک**، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۷. نویسنده در این کتاب به بررسی تطبیقی مفهوم آزادی از منظر توماس هابز و جان لاک می‌پردازد.

۲۲) موحد، محمد علی، **در هوای حق و عدالت**، تهران: نشر کارنامه، ۱۳۸۱. نویسنده در فصل چهارم این کتاب در بررسی اندیشه هابز به شرایط سیاسی - اجتماعی حاکم بر زمانه هابز و مفهوم عدالت و حق صیانت نفس از منظر هابز و در فصل هفتم در بررسی اندیشه‌های رالز به بررسی پرده جهل، قرارداد و محتوای آن از منظر رالز... و نقد اندیشه‌های رالز می‌پردازد.

۲۳) میلر، دیوید، **فلسفه‌ی سیاسی**، مترجم: بهمن دارالشفایی، تهران: نشر ماهی، ۱۳۸۷. نویسنده در این کتاب با بررسی اندیشه‌ی هابز و توصیف وضع طبیعی از منظر او معتقد است که هابز به دنبال دستیابی به امنیت بود. نویسنده هم‌چنین با بررسی اندیشه‌ی رالز و اصول عدالت‌اش (اصل آزادی‌های بنیادین و اصل نابرابری) معتقد است که رالز را باید هم‌چنان لیبرال و طرفدار بازار آزاد دانست.

۲۴) هیندس، باری، **گفتارهای قدرت از هابز تا فوکو**، مترجم: مصطفی یونسی، تهران: نشر و پژوهش شیرازه، ۱۳۸۰. نویسنده در فصل دوم این کتاب به بررسی مفهوم قدرت از منظر هابز می‌پردازد و قدرت از نظر هابز را برگرفته از مردم می‌داند که در واقع قدرت حکومت ناشی از واگذاری حق طبیعی مردم در نتیجه قرارداد به هیأت حاکمه است.

پایان نامه

(۱) پولادی، کمال، از عقلانیت دولت تا دولت عقلانی؛ مبانی عقلانی دولت در اندیشه سیاسی مدرن از هابز تا هگل. از دانشگاه تهران، به اعتقاد نگارنده اندیشه سیاسی مدرن در باب وجه عقلانی دولت با تکیه بر عقل بشر و با تأکید بر مبانی تازه، نخستین بار توسط هابز آغاز شد.

(۲) چاوشین، حامد، بررسی قدرت در اندیشه‌های سیاسی مدرن و پست مدرن (با تأکید بر هابز و فوکو) از دانشگاه تربیت معلم، در این رساله به اعتقاد نویسنده علی‌رغم تحولاتی که در مفهوم قدرت رخ داده اما ساختار قدرت در ایران تابع درک مفهوم هابزی از قدرت سیاسی است.

(۳) حبیبی، اشرف، مبانی مادی - مکانیکی قدرت سیاسی از منظر هابز، از دانشگاه تربیت مدرس، نویسنده در این مقاله به وجوه درک هابزی از قدرت با عنایت به مبانی مادی - مکانیکی می‌پردازد.

(۴) خطیب زاده، سعید، بررسی تطبیقی مفهوم عدالت در آراء رالز و آکرمن، از دانشگاه تربیت مدرس که به بررسی تطبیقی مفهوم عدالت در آراء رالز و آکرمن می‌پردازد.

(۵) صدرحقیقی، یاشار، ناسازگاری عدالت و آزادی در اندیشه راولز، از دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، هدف نویسنده در این تحقیق بررسی اندیشه جان راولز و نشان دادن ناسازگاری‌های درونی حاکم بر منظومه نظری رالز است.

مقاله

(۱) اخوان کاظمی، بهرام، «عدالت و آزادی»، حکومت اسلامی، سال چهارم، شماره سوم، پاییز ۱۳۷۸. نویسنده در این مقاله به بررسی رابطه میان عدالت و آزادی از دیدگاه اسلام و اندیشمندان غربی می‌پردازد.

(۲) اشرف نظری، علی، «مفهوم قدرت در اندیشه سیاسی هابز»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۹، پاییز ۱۳۸۴. نویسنده در این مقاله به شرایط سیاسی - اجتماعی حاکم بر زمانه‌ی هابز، پایه‌های روش‌شناختی اندیشه‌ی هابز اشاره می‌نماید و معتقد است که در

فلسفه سیاسی هابز قدرت سیاسی امری تأسیسی است به این معنا که قدرت نظام‌های حاکمه را نه بر مبنایی الهی بلکه برآمده از رأی و نظر مردم می‌داند.

(۳) اصغری، محمود، «مسأله عدالت در آراء رالز و شهید مطهری»، اندیشه حوزه، شماره ۳۷، آذر و دی ۱۳۸۱. نویسنده در این مقاله ضمن بررسی اصول عدالت رالز در ادامه به نقد نظریه‌ی عدالت رالز می‌پردازد و در بخش دوم این مقاله به بررسی عدالت از منظر شهید مطهری می‌پردازد.

(۴) بشیریه، حسین، «مسائل اساسی در فلسفه سیاسی»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، شماره ۲۵، دی ۱۳۶۹. در این مقاله نویسنده ضمن ارائه توضیحی در باب فلسفه سیاسی به بررسی سرشت و طبع انسان از منظر جان لاک، کارل مارکس، ارسطو... و هابز می‌پردازد و معتقد است متناسب با برداشتی که از طبع انسان‌ها توسط این فلاسفه ارائه می‌شود نوع حکومت متفاوت خواهد بود.

(۵) توسلی، حسین، «مبانی عدالت در نظریه جان رالز»، نقد و نظر، شماره ۱۰ و ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۷۶. نویسنده در این مقاله با تقسیم سنت لیبرالی در مقام توجیه و تبیین ارزش‌ها و آرمان‌های اجتماعی به غایت‌گرایانه و وظیفه‌گرایانه، با قرار دادن جان رالز در گروه دوم به بررسی اندیشه‌های رالز می‌پردازد.

(۶) حقیقت، سیدصادق، «اصول عدالت سیاسی»، نقد و نظر، سال سوم، شماره دوم و سوم، بهار و تابستان ۱۳۷۶. نویسنده در این مقاله به بررسی عدالت از منظر فلاسفه‌ی مختلف غرب از جمله ارسطو، افلاطون، ماکیاولی، هابز... و رالز و هم‌چنین به بررسی تطبیقی اندیشه رالز با کانت، بلوم، نوزیک، هابرماس می‌پردازد.

(۷) داروال، استیون و دیگران، «به سوی اخلاق در پایان این قرن»، مترجم: مصطفی ملکیان، ارغنون، شماره ۱۶، تابستان ۱۳۷۹. نویسنده در این مقاله در بخش اعتبارانگاری به اندیشه‌های رالز اشاره می‌کند.